

UDK 323.15(497.4 Kočevje)"1931/1945"
929 Otterstädt H.
Prejeto: 11. 11. 2005

Gradivo o kočevskih Nemcih v privatnem fondu Herberta Otterstäda

MOJCA HORVAT

arhivistka, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor,
el. pošta: mojca.horvat@pamb.pokarh-mb.si

IZVLEČEK

Herbert Otterstädt se je rodil in šolal v Nemčiji. Postal je učitelj in navdušen nad nacizmom je pri Ljudski zvezi za nemštvo v tujini (Volksbund für das Deutschtum im Ausland) dobil nalogo za kulturno in politično delovanje med kočevskimi Nemci. V tridesetih letih prejšnjega stoletja je organiziral razna izobraževanja za Kočevarje, vzpostavil je mrežo tajnih vaških knjižnic z nemškimi knjigami in sodeloval pri oblikovanju novega vodstva kočevskih Nemcev, ki je bilo pod močnim vplivom nacistične Nemčije. Njegovo zanimanje za Kočevje pa se ji izražalo tudi z raznimi zgodovinskimi, etnografskimi, dialektološkimi, rasnimi in geografskimi raziskavami, ki pa so bile navadno precej nacistično obarvane. Kot amaterski fotograf je naredil številne dobre posnetke vaškega življenja, običajev, pokrajine in ljudi. Po preselitvi kočevskih Nemcev v Spodnjo Štajersko je Otterstädt v Mariboru sodeloval pri izgradnji nemškega šolstva, že 1942 pa so ga vpoklicali v vojsko. Tudi po vojni je še pisal sestavke o Kočevju, sicer pa nadaljeval svojo dejavnost v šolstvu

KLJUČNE BESEDE: kočevski Nemci, Volksbund für das Deutschtum im Ausland, nacizem na Kočevskem, organizacija nemškega šolstva v Mariboru

ABSTRACT

THE ARCHIVAL MATERIAL OF THE GOTTSCHER GERMANS IN THE PRIVATE FUNDS OF HERBERT OTTERSTÄDT

Herbert Otterstädt was born in Germany, where he received his education as well. He became a teacher and as he was enraptured with Nazism, he was entrusted and set the task, within the Association of German people living abroad (Volksbund für das Deutschtum im Ausland), for the organization of cultural and political activities among Gottscheer Germans. In the thirties of the previous century, he organized various kinds of education and training for the Gottscheers; he established a network of secret, undercover village libraries, containing a number of German books, and he also took an active part in the formation of the new leadership of Gottscheer Germans, which was under a very strong influence of the Nazi Germany. His interest in Gottschee/Kočevje was manifested as well by the research work in various fields: historical, ethnographical, dialectological, racial and geographical, but it was usually overwhelmed by a rather strong Nazi spirit. As an amateur photographer, he made a number of very good photographs of the village life, the old customs, the countryside and the people. After the Gottscheer Germans had moved to the Lower Styria, Otterstädt cooperated with the authorities in Maribor in establishing the German school system, but as early as 1942 he was called up into the army.

After the war, he was still writing articles about Gottschee/Kočevje, but otherwise he resumed his activities in the educational system.

KEY WORDS: Gottscheer Germans, Association of German people living abroad, Nazism in Gottscheer/Kočevje region, organization of German school system in Maribor

V Pokrajinskem arhivu Maribor hranimo privatni fond Otterstädt Herbert, 1931–1945; 0,5 tm, v katerem se med drugim nahaja zanimivo gradivo o kočevskih Nemcih.

Obdobje šolanja in sodelovanja pri SA v Nemčiji

Herbert Otterstädt se je rodil 15. 2. 1912 v Berlinu. Ohranjena so pisma, ki jih je pisal svoji mami, ko se je šolal za učitelja. Že takrat je bil pri SA (*Sturmabteilung*).¹

Otterstädt v svojih pismih iz leta 1932 navdušeno opisuje boje na zborovanjih, ki jih je kot član SA imel s komunisti. Sodeloval je tudi v propagandnih akcijah med delavci, obiskoval razna nacistična izobraževanja, tabore, shode. Dne 18. 11. 1931 je pisal mami: "*Pri S. A. sem že marsikaj doživel. Zadnjič smo morali varovati nacistično zborovanje za mornarje spodaj v pristanišču. Tam so nacisti brez zaščite. Vsak drugi dan pretepejo kakšnega nacista, ki se je sprehajal sam. No! Prav udobno smo sedeli v S. A. domu, globoki kleti, podobno kot prvi kristjani v Rimu, in se pogovarjali, ko je vstopil vodja in napovedal težave. Na omenjenem zborovanju v pristanišču je 80 % komunistov, ki bodo vsak hip napadli. S. A. pa šteje le 30 mož in je prešibka, zato jim hitimo na pomoč. Približujemo se čim bolj neopazno, v skupinah 3–4 možje, vsega skupaj nas je nekje 50, in poskušamo prodreti v dvorano*".²

Iz leta 1936 so ohranjena prva pisma s Kočevarji (Hilde, Herbert in Josef Erker); Otterstädt

jim je iz Nemčije pošiljal knjige. Vsi trije Erkerjevi so aktivno sodelovali v propagiranju nacistične miselnosti med Kočevarji. Pri tem so pogosto prihajali v spore z jugoslovansko oblastjo, pa tudi s t. i. starimi Kočevarji, ki niso bili navdušeni nad Hitlerjem. Herbert Erker se je začasno preselil v Novi Sad, kjer je bila prav tako močna nemška manjšina, in je tam postal urednik največjega nemškega časopisa v Jugoslaviji. Njegovi sestri, Hilde, pa so ponujali mesto urednice *Gottscheer Zeitung*, vendar je postal urednik Herbert Erker, ko se je vrnil iz Novega Sada.

Delo pri VDA

Otterstädt je s sodelavci leta 1937 začel organizirati knjižnice z nemškimi knjigami v Kočevju. Knjižnice so opremljali na skrivaj, brez vednosti jugoslovanske oblasti, zato so knjige iz Nemčije pošiljali po vedno novih poštah poteh – preko Zagreba, Ljubljane, Maribora, pomagali pa so jim konzulati in "zanesljivi" posamezniki. Vso pošto, ki je bila poslana v Kočevje iz Nemčije, so namreč jugoslovanske oblasti kontrolirale, prihajalo je tudi do zaplemb. Ohranjeni so sezname knjig, ki jih je Otterstädt izbral za kočevske vaške knjižnice. Na seznamih najdemo knjige, kot so: *Boubler: Adolf Hitler, Busch: Max und Moritz, Deutschland – zemljevid, Folkers: Geschichte des deutschen Volkes, Grimm: Märchen, König: Alte und neue Geschichten von Till Eulenspiegel, Rom: Rebellion in der Gottschee, Thoma: Lausbubengeschichten*, kakor tudi literatura za kmetovalce: *Dahlander: Die Zucht des Schweines, Kallauch: Die Bereitung von Komposterde*.³ Med njimi je dosti otroških knjig in knjig s področja kmetovanja, seveda pa ne manjka nacistična literatura. Otroška in mladinska literatura naj bi pripomogla, da Kočevarji naučijo svoje otroke materinega jezika, in sicer ne le v narečni obliki. V šolah se je nemščina namreč vse bolj umikala slovenščini, tudi učitelji so bili vedno pogostejše Slovenci. Literatura s področja kmetovanja bi naj opogumila Kočevarje, ki so se večinoma ukvarjali s kmetijstvom, da posodobijo svoje kmetije, s tem pa izboljšajo razmere, v katerih živijo, in svoje finančno stanje. Nacistična literatura bi naj Kočevarje navezala na sodobni nemški rajh, jih odmaknila od tradicionalne katoliške struje in pripravila na vključitev v veliko nemško državo pod vodstvom Hitlerja.

Otterstädt je nalogo organiziranja knjižnic dobil pri Ljudski zvezi za nemštvo v tujini, (*Volksbund für das Deutschtum im Ausland* oz. krajše VDA), ki je imela sedež v Berlinu. Dobro je ohranjena njegova korespondenca s funkcionarji VDA, predvsem z Volkerjem Dickom, ki je

¹ SA je bila ob ustanovitvi leta 1921 nekakšna varnostna služba na zborovanjih NSDAP (nacistična stranka), kmalu pa je postala sredstvo za ustrahovanje političnih nasprotnikov. Leta 1923 se je udeležila Hitlerjevega puča, zato so jo, tako kot tudi NSDAP, prepovedali. Po ponovni ustanovitvi nacistične stranke 1925 je bila SA še bolj strogo organizirana. Vrstili so se ulični boji s političnimi nasprotniki, predvsem komunisti in socialdemokrati, pa tudi z Židi. Gospodarska kriza je pripomogla k vedno večji priljubljenosti in tako je SA leta 1930 imela do 80.000 članov, 1932 pa že 220.000. V tem letu je bila zaradi nasilja, ki ga je izvajala, ponovno prepovedana, a so prepoved še isto leto preklicali. Ko je Hitler leta 1933 postal kancler, ga je navdušeno sprejelo takrat že 400.000 "rjavosrajčnikov", članov SA, ki so z ustrahovanjem političnih nasprotnikov, pripomogli k zanj ugodnem rezultatu volitev.

Leta 1934 je Hitler obtožil Röhma, ki je vodil SA, da načrtuje puč. Na ta način se ga je znebil, kar mu je prineslo številne koristi. Iz tujine so odobrvali, da je ustavil SA, odstranitev paravojaške konkurence pa je bila vseh tudi vojaškemu vrhu. Prav tako je SA, ki je takrat štela že 4 milijone članov, ogrožala notranje ravnovesje v nacistični stranki. Po likvidaciji Röhma, ki je terjala še kakšnih 1000 žrtev, je SA izgubila pomen, njeno vlogo pa je prevzela SS. Zadnja večja vloga SA je bila v "kristalni noči", ko je sodelovala v pogromu proti židovskemu prebivalstvu.

² Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Otterstädt Herbert, sig. 1.1.5.8.

³ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.3.134.

bil referent za južno Evropo pri zveznem vodstvu VDA.

Otterstädtova naloga je bila tudi poskrbeti za šolstvo v Kočevju, zato je leta 1937 napisal berilo za kočevske otroke. Pozimi 1937/38 je bila v Ulmu zimska šola za mlade kočevske kmete, kjer je vlogo učitelja splošnoizobraževalnih predmetov, t. j. branja in pisanja, računanja, zgodovine v povezavi s filozofijo in zemljepisom, kakor tudi kljunaste flavte, prevzel Otterstädt. Poleti leta 1939 je organiziral "šolsko akcijo", ko je pod krinko turistov pripeljal v Kočevje okoli 30 nemških učiteljev, ki so prebivali na kmetijah in tam skrivaj učili otroke. Poskušali so tudi odrasle izobraziti in jih usposobiti, da bi poučevali svoje otroke. V zaupni okrožnici za vse potnike v Kočevje je dne 24. 6. 1939 zapisal: "Kočevje je izredno ogroženo nemško narodnostno področje, ki je pod velikim grozečim pritiskom. To obvezuje "poletnega gosta", ki ga boste tam predstavljali, k posebni previdnosti, na eni strani, da ne bi ogrozili našega dela, na drugi pa, da Kočevjarji po Vašem odhodu ne bi bili izpostavljeni represalijam Slovencev. Zato je nujno, da se čim manj stvari zapiše. Vsak lahko računa na to, da ga bo zasliševala policija. V takem primeru se morate vedno sklicevati na oglaševalsko akcijo jugoslovanskih potovalnih agencij v Nemčiji."⁴

Akcijo so hoteli naslednje leto ponoviti, a so se politične razmere toliko zaostrele, da bi bilo za vse udeležence preveč tvegano. Izobraževanja za odrasle so zato raje organizirali v Nemčiji.

Nadaljevanje dela za Kočevje pri Jugovzhodnem nemškem inštitutu v Gradcu

Leta 1938 je Otterstädt nadaljeval svoja prizadevanja za Kočevjarje v Gradcu, kjer je dr. Helmut Carstanjen vodil Jugovzhodni nemški inštitut (*Südosstdeutsches Institut*). Inštitut je bil istega leta ustanovljen pod krinko znanstvene ustanove, ki je spadala pod ministrstvo za notranje zadeve. Izhajal je iz dotedanjega dela društev *Deutscher Schulverein Südmärk*, *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (VDA) in *Bund Deutscher Osten*, ukvarjal pa bi se naj z vprašanji nemštva v jugovzhodni Evropi, zlasti bi naj preučeval njegove nacionalne probleme in tako pomagal raznim organizacijam in ustanovam, zavezanim za delo z volksdeutscherji.⁵ Tone Ferenc v "Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945" kot najpomembnejše sodelavce tega inštituta omenja Manfreda Sraka, Wilhelma Sattlerja in Herberta Otterstäda.

Razmere v Kočevju so se še naprej zaostrovale – na eni strani se je povečal pritisk države Jugoslavije na nemško manjšino, po drugi strani

pa je prihajalo še do notranjih sporov med *mladimi* in *starimi* Kočevjarji. Otterstädt slednjim pod vodstvom dr. Arka očita, da so preveč popustljivi do slovenske oblasti, da pa imajo podporo iz Berlina, ki je nikakor ne more razumeti, saj Arko in njegovi niso nacistično usmerjeni. Otterstädt je podpornik *mladih*. V pismu Volkerju Dicku, funkcionarju VDA, je 10. 7. 1938 zapisal: "Arkovo skupino sestavljajo – on sam, Paula, nekaj reakcionarnih meščanov in morda še Josef Eppich iz Poloma, kakor tudi posamezni predstavniki iz Berlina. To je vse! Ampak zares popolnoma vse. Celotno mlado vodstvo dežele je proti njemu /.../ Če se smem tako izraziti, je prava sramota, da generacijo, ki je pravkar v najlepših letih, onemogoča deželni izdajalec in goljuf, in je neodgovorno velik del usode narodnega otoka v rokah ženske, ki je po mojem čisto osebnem prepričanju vsak čas pripravljena Kočevje predati nasprotnikom".⁶

Poskus oblikovanja kočevske "enotne fronte" je bil neuspešen, čeprav je v časopisju izšel podatek, da je Arko izbran za vodjo le-te. V resnici ni bil nikoli deležen podpore mladih, Herberta Erkerja pa je odstavil s položaja pri nemškem časopisu. Otterstädt je v pismih zagrizeno skušal dokazati vodstvu VDA, da se moti, ker podpira Arkovo skupino. Pri tem ga je opogumljal tudi Willi Lampeter, vodja kasnejšega kočevskega nacionalnega vodstva, ki je Kočevjarje leta 1941 prepričal, da so se izselili iz kočevske regije. Vendar pa je Lampeter svetoval nekoliko bolj umirjene odnose z Arkovimi pripadniki. V pismu 19. 7. 1938 je Otterstädtu napisal: "Menim, da je napačno, če zdaj preveč streljamo. Vsa naša prizadevanja morajo biti usmerjena v to, da bo naše delo že zdaj takšno, da bomo čez nekaj let brez težav prevzeli vse v svoje roke. Že danes bi bilo mogoče dr. Arka in Pavlo popolnoma izriniti, če ne bi bilo potrebe po izvajanju krošnjarenja. Po drugi strani pa je prav, da zdravi odpor ne odneha in da nam delo ne uide iz rok".⁷

Pri vsem skupaj ni šlo le za politične interese, pomembno vlogo je igral tudi denar. Vodstvo Kočevjarjev je namreč imelo pravico, da odloči, kateri posamezniki lahko gredo krošnjarij v rajh. Krošnjarenje je takrat pomenilo dodatni zaslužek za revne kmete in je bilo med kočevskimi Nemci zelo priljubljeno. Dogajalo se je, da posameznikom niso hoteli odobriti prošnje za odhod v rajh, nekateri drugi pa so jo dobili že peto leto zapored.

⁴ Prav tam, sig. 1.2.3.105.

⁵ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor, 1968, str. 98.

⁶ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.2.100.

⁷ Prav tam, sig. 1.2.2.107.

Kočevski krošnjar

Otterstädt je Lampeterjevo pobudo po nekakšni spravi sprejel in je pozdravil prizadevanja za zgladitev notranjih sporov med Kočevjarji. Za posrednika med *mladimi* in *starimi* so postavili Martina Sturma, ki pa ga je Josef Erker še vedno odklanjal. V tem obdobju je prišlo tudi do tega, da je slovenska oblast obsodila Hilde Erker, takrat že Otterstädtovo zaročenko, na zaporno ali denarno kazen zaradi njenega političnega delovanja. Najbrž so postali pozorni na njene številne obiske kočevskih vasi, kjer je v privatnih pogovorih z domačini agitirala za mlade Kočevjarje in seveda nacizem. Med drugim so ji očitali tudi najbrž nacistično obarvana pisma njenega brata Josefa Erkerja, ki ji je pisal iz Nemčije. Neopredvidnost pri pisanju pisem mu je zameril tudi Otterstädt, prav tako se ni strinjal z njim, da je že načeloma proti sodelovanju s Šturmom, ki so ga, skupaj s Schobrom in županom Schemitschem iz Mozlja, tudi v Berlinu priznali za uradnega predstavnika Kočevjarjev namesto Arka.

Novo nacistično vodstvo kočevskih Nemcev je predstavilo svoj program, v katerem je poudarilo narodno vzgojo v smislu nemškega svetovnega nazora ob upoštevanju ustreznih določb kraljevine SHS. Za svojo "domovino" pa je označilo nemški rajh, kjer si je zamislilo tudi šolanje mladih za prihodnji vodilni sloj. Na gospodarskem področju je predvidevalo krepitev kmečkega stanu in uporabo denarnih sredstev, ki so bila ustvarjena s krošnjarjenjem v rajhu, za

izboljšanje in obnovu gospodarstva. V praksi je bilo zelo podrejeno organom iz Nemčije, predvsem Nemškemu posredništvu (*Volksdeutsche Mittelstelle*), ki je imelo poseben referat za Kočevje pod vodstvom kočevskega Nemca dr. Eriha Petschaureja, njegova sodelavca pa sta bila Volker Dick in Horst Rave. Sestavili so vodstveni odbor za Kočevje, ki je imel naslednje referente, s katerimi je sodeloval tudi Otterstädt:

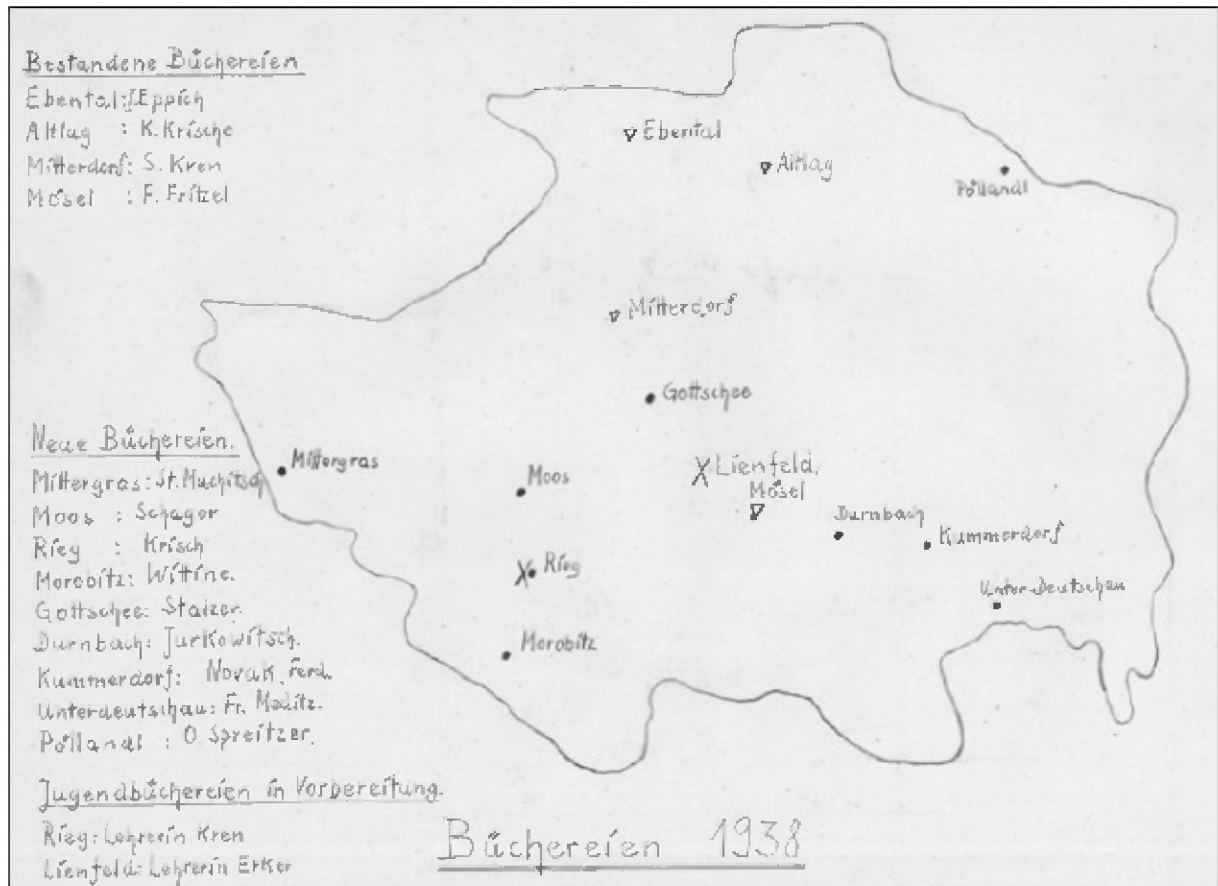
- Martina Sturma za kmetijstvo, za vzgojna vprašanja moških in za povezavo z mladino,
- Elfi Lackner za glasbeno vzgojo in za vzgojna vprašanja žensk in deklet,
- Sophie Kren za knjižničarstvo,
- Irmo Weiss za socialno delo,
- Hönigmanna za domače delo,
- Herberta Erkerja za *Gottscheer Zeitung*,
- Gustava Verderberja za tujski promet.⁸

V graškem inštitutu se je Otterstädt ukvarjal tudi s pomočjo Kočevjarjem, ki so ilegalno prestopili mejo. Skušal jim je urediti delo in najti bivališče. Pogosta zaposlitev takratnih kočevskih Nemcev je bila že omenjeno krošnjarjenje, za kar pa so bila prav tako potrebna razna dovoljenja, pri katerih mu je bila včasih VDA bolj v napoto kot v pomoč. Novo kočevsko vodstvo je namreč želelo vnesti spremembe v izvajanje krošnjarjenja, kar pa so nekateri organi v Nemčiji bolj slabo sprejeli.

Otterstädt je zbiral tudi informacije o ukrepih slovenskih oblasti v Kočevju. V *poročilu o zatiranju Kočevjarjev od avgusta do oktobra 1938* piše o ustanovitvi časopisa *Kočevski Slovenec*, ki bi naj bil namenjen kot vzpodbuda Slovincem, da izvajajo "represalije" nad nemškim prebivalstvom. Omenja tudi časopisa *Jutro* in *Slovenec*, ki da v svojih člankih pogosto napadeta nemštvo. Poroča o raznih prireditvah v Kočevju, ki so jih organizirali predvsem slovenski klerikalci – ti bi naj bili še ostrejši nasprotniki Nemcev kot liberalni Sokoli. Naštevava ukrepe v šolah, kjer so iz šestih še obstoječih nemških razredov prešolali nekatere učence v slovenske razrede. Velike težave se pojavljajo tudi pri potnih listih, saj jih slovenske oblasti kočevskim Nemcem nočejo izdati. Zavrženih je več kot 200 vlog, zato se je povečalo število ilegalnih prestopov meje.

Konec leta 1938 je bila zgrajena že kar solidna mreža vaških knjižnic, Otterstädt pa je načrtoval še ustanavljanje novih. Ohranjene so številne prošnje za ustanovitev knjižnic v kočevskih vaseh, računi za knjige, sezname in navodila posameznikom, kako voditi izposajo. Organizacija knjižnic je še vedno potekala ilegalno. Glavna sodelavka na terenu je bila Sofie Kren, referentka za knjižničarstvo.

⁸ Ferenc Tone: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor, 1968, str. 563.

Zemljevid Kočevja s knjižnicami⁹

Otterstättov posnetek Kočevjarjev pri delu

Otterstätt, ki je v tem času pogosto obiskal Kočevje, se je ukvarjal tudi s fotografiranjem. Znani so njegovi etnografski in pokrajinski posnetki iz Kočevja, vendar v fondu niso ohranjeni. V posameznih dopisih jih omenja, razvidno je, da so se zanje zanimali pri VDA in tudi drugje, uporabljali so jih za razna predavanja, objavljali

v knjigah, še danes pa jih najdemo na spletnih straneh kočevskih Nemcev.¹⁰

Posebej velja omeniti Otterstättovo delovanje v Kočevju, ki je bilo namenjeno ženskam. VDA je namreč imel tudi oddelek za ženske in aktivnosti v zvezi s kočevskimi Nemkami so potekale preko Otterstädta in njegove bodoče žene, Hilde Erker. Tako je soorganiziral pošiljanje ženskih revij iz Nemčije, razna izobraževanja v zvezi z delom na kmetiji in z gospodinjstvom, ali delom, ki bi ga ženske lahko izvajale med vojno na domovih (npr. pletenje). Sodeloval je tudi pri organizaciji zimske šole za mlade kočevske ženske, ki je potekala v Nemčiji.

Sčasoma je Otterstätt postal pravi strokovnjak za Kočevje. Napisal je vrsto člankov in imel različna predavanja o kočevski zgodovini, geografiji, etnografiji, narečju, arhitekturi, demografiji ipd. V fondu so ohranjeni osnutki njegovih nacistično obarvanih znanstvenih del, ki so nekatera tudi izšla v knjižni obliki, na primer *Gottschee, eine Volksinsel in Karst* in *Vom deutschen Blut-santeil in Krain*. Slednja je v fondu ohranjena tudi v tiskani obliki, izdal jo je *Südostdeutsches Institut* v Gradcu.

⁹ PAM, fond Otterstätt Herbert, sig. 1.2.2.193.

¹⁰ www.gottshee.at in www.gottshee.de.

V njej se sprva loteva zgodovinskega pregleda Kranjske, in sicer dokazuje, da so že pred prihodom slovanskih plemen na tem področju bivali Iliri, ki pa so bili pomešani z germanskimi plesemi in so imeli na priseljene Slovence večji vpliv, kot se običajno misli. Pri tem se sklicuje na odkritja slovenskega zgodovinarja Milka Kosa. Opisuje, da so bili Slovenci od 10. stoletja do 1918 pod nemškim vodstvom, zaradi česar so tudi v Jugoslaviji nekakšen *tujek*, saj je med življenjem in kulturo slovenskega in srbskega kmeta ogromna razlika. V raziskavi bi rad predstavil, kakšen vpliv so imeli Nemci na slovensko kulturo in kolikšen je delež *nemške krvi*, ki se pretaka po žilah prebivalcev Slovenije. Poudarja, da so Slovenci proti takim raziskavam in da so jih vedno skušali onemogočiti. Nato dokazuje, kako so Franki in Sasi ustanovili prva slovenska mesta na rimskih temeljih, v srednjem veku pa se je nemško plemstvo in meščanstvo le še pomnožilo, prišlo pa je še do novih kolonizacijskih valov iz nemškega ozemlja. Delež Nemcev dokazuje s pomočjo imen krajev, mestnih sodnikov in županov ter drugih meščanov z nemškimi priimki. Prikazuje *slovenizacijo* nemških imen in prebivalstva ter njene posledice: našteva slovenske intelektualce z izvorno nemškimi priimki in navaja podatke o številu prebivalstva od leta 1851, ko bi naj število Nemcev znašalo 37.626, do leta 1931, ko jih je le še 15.087.

V letih 1938–1941 so nacisti na Kočevskem prirejali razne manifestacije, na katerih so slavili Hitlerja in nacistično Nemčijo, pošiljali Hitlerju pozdrave in prošnje, naj Slovenijo priključi k rajhu ipd. V *Gottscher Zeitung* so člani vodstva pisali članke popolnoma v nacističnem duhu, v kočevskem koledarju za leto 1941, ki ga je sestavil Richard Lackner ob pomoči Herberta in Hilde Otterstädt, pa so se po vzoru takratnih nemških kmečkih koledarjev pojavljale nacistične politične parole.

Leta 1939, ko so Nemci v Jugoslaviji dobili dovoljenje za obnovo Kulturbunda, so v Kočevju ustanovili 23 krajevnih skupin, vodstvu kočevskih Nemcev pa je uspelo, da so se že do konca leta 1940 tri četrtine Kočevarjev vključile v Kulturbund. Pri tem je bilo gotovo odločilno dejstvo, da se je ob takratnih nemških zmagah v Evropi prebudil čut povezanosti kočevskih Nemcev z milijoni drugih Nemcev, intenzivna propaganda pa je tudi naredila svoje. Pod vodstvom Wilhelma Lampeterja so ustanovili tudi Nemško moštvo (*Volksdeutsche Mannschaft*), ki je v svojih *šturmih* zajelo vse moške člane Kulturbunda med 21. in 50. letom starosti, šlo pa je za bojno formacijo po vzgledu SA, ki bi naj nastopila proti nasilju Slovencev. Mlade so združili v posebnih mladinskih organizacijah.

Razpad Kraljevine Jugoslavije so tako Kočevarji pričakali skoraj popolnoma poenoteni v nacistični ideologiji. Ob napadu Nemčije so vsi

moški, ki bi jih sicer vpoklicali v jugoslovansko vojsko, zbežali v gozdove. Jugoslovanske oblasti so aretirale nekaj posameznikov, tudi iz vodstva, vendar brez vidnejših posledic. Lackner je kasneje zapisal, da so že do velikonočne nedelje zasedli najpomembnejše točke v pokrajini in razorožili vsako enoto srbske vojske, ki je šla čez Kočevje.¹¹ Že 11. 4. 1941 so nasilno odstranili okrajnega načelnika. Wilhelm Lampeter se je razglasil za okrajnega glavarja, dr. Arka postavil za kočevskega župana, Martina Sturm pa za policijskega komisarja. V naslednjih desetih dneh so se potrudili, da dobi Kočevje videz nemške pokrajine: odstranili so Slovence iz vseh uradov, bojkotirali obiskovanje slovenskih šol in sneli slovenske napise. Zvrstile so se tudi aretacije Slovencev. Posamezne nemške oficirje, ki so imeli kmalu za tem nalogo obiskati Kočevje, so navdušeno in s ponosom sprejeli. Drugače je bilo z italijansko vojsko, ki je po svojem prihodu v pokrajino sprva potrdila Lampeterja kot začasnega okrajnega glavarja, že čez nekaj dni pa na njegovo mesto postavila italijanskega fašista dr. Sisgorea. Takoj je prišlo med kočevskimi Nemci in italijansko vojsko do hudih trenj, ki pa so se sčasoma nekoliko zgladila, vendar niso povsem izginila vse do preselitve.

Glavni vzrok nesoglasij je bilo razočaranje, saj so kočevski Nemci pričakovali, da bo Kočevska prišla pod Nemčijo.

"Vrnitev" kočevskih Nemcev v rajh

Odposlanci kočevskih Nemcev – Schober, Lampeter in Sturm – so se 23. 4. 1941 s Himmlerjem dogovorili o selitvi v nemški rajh, vendar so še en mesec čakali, preden so svojim ljudem povedali, kaj jih čaka. Tako so se odposlanci odločili za selitev, ne da bi za mnenje povprašali ostale kočevske Nemce. Tudi ostale nemške narodne skupine, ki so prišle pod Italijo (iz Južne Tirolske ter Kanalske doline), so se tedaj že preseljevale v rajh. V Berlinu so očitno že mnogo prej zbirali statistične podatke, ki so bili ob načrtovanju selitve oz. "vrnitve v rajh" nujno potrebni. Herbert Otterstädt je 18. 12. 1940 iz VDA prejel dopis z naslednjo vsebino:

"Dragi tovariš Otterstädt!

Kakor smo izvedeli, je dr. Janko zadolžil vodstvo kočevske narodne skupine, da nemudoma poda obširno statistično poročilo o številu prebivalstva, zemljiških merah in ostalih nepremičninah v kočevski deželici. Najbrž so vas iz Kočevja že prosili, da jim omogočite uporabo gradiva "Dvorne statistike". Še iz naše strani bi vas radi prosili, da čimprej uresničite to željo."¹²

¹¹ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor, 1968, str. 571.

¹² PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.4.236.

Otterstädt je namreč že v začetku leta 1940 po navodilih Carstanjena in Henningerja pregledoval Auerspergovo zapuščino, da bi ugotovil "delež nemške zemljiške posesti na Kranjskem"¹³ in izdelal dvorno statistiko.

Obljube nemškega vodstva ob selitvi so bile dokaj mikavne: Kočevarji naj bi se preselili kar direktno na nove kmetije in v nove vasi, ne da bi pred tem morali nekaj časa prebiti v preselitvenih taboriščih ali drugih začasnih bivališčih. Preselili bi se naj na območje ob Savi in Sotli, od koder so Nemci nameravali izseliti slovensko prebivalstvo. Tri zapuščene kmetije bi strnili v eno, le-to pa bi nato prejela družina iz Kočevja. Zaradi takšne ponudbe je kočevska mladina v glavnem navdušeno pozdravila selitev, starejši in premožnejši meščani in posamezni duhovniki pa so imeli pomisleke, proti katerim je nacistično vodstvo ostro nastopilo. Končni rezultat močne in agresivne propagande, želje po boljših možnostih za preživetje in strahu pred osamelostjo ali celo prisilno odselitvijo v južno Italijo je bil, da je 97 % kočevskih Nemcev privolilo v selitev. 31. 8. 1941 sta vladi nemškega rajha in Kraljevine Italije v Rimu sklenili sporazum o preselitvi. Oktobra istega leta so na kočevski železniški postaji vse izseljence rasno pregledali in jim večinoma dodelili oznako *St*, kar je pomenilo, da se selijo na Štajersko, nekateri so dobili oznako *A*, in so se selili v stari rajh, določenemu številu pa so selitev onemogočili. 2833 družin se je preselilo na območje ob Savi in Sotli, vendar jih je že ob prihodu čakalo prvo razočaranje – pripeljali so jih namreč v začasna zimska nastanišča. Nekaj mesecev kasneje so jim dodelili začasna posestva, šele leta 1943 pa so dejansko dobili *svoje* kmetije. Nacistično vodstvo je načrtovalo, da bodo preseljeni Nemci nekakšni *obrambni kmetje*, ki bodo varovali jugovzhodno mejo nemškega rajha. Zaradi tega so vse moške za tri leta oprostili vojaške obveznosti, so pa za nadomestilo morali služiti v nekakšni pomožni policiji – *kočevski samoobrambi*, *vermanskaftu* in v esesovskih posebnih šturmih.

Ko se je vojna za nemški rajh vedno bolj neugodno razvijala, so se kočevski Nemci z nostalgijo in obžalovanjem ozirali proti svojim zapuščenim domovom, spraševali so celo, ali bi se lahko ponovno vrnili. Vendar so bile njihove prošnje zavrnjene. Ob koncu vojne so v Gradcu, Mariboru in Brežicah pripravili načrt umika nemških naseljencev v Avstrijo. Nekateri so pobegnili z vlakom, tisti pa, ki so jih jugoslovanske oblasti zajele, so pristali v zbirnih taboriščih Teharje ali Strnišče pri Ptujju, nato pa so jih izgnali v Avstrijo. Takrat so kočevski Nemci dejansko ostali brez domov – po določenem času v

taboriščih v Mürztalu, Kapfenbergu in Wagni, so se porazgubili po Avstriji, Nemčiji iz ZDA.¹⁴

Iz dokumentov, ki so ohranjeni v fondu, ni razvidno, ali je Otterstädt sodeloval pri načrtovanju selitve kočevskih Nemcev z njihovih domov na Štajersko in v Nemčijo. Iz korespondence pa lahko sklepamo, da se je družina njegove žene v celoti preselila v bližino Brežic.

Otterstädtovo prosvetno delo v Mariboru

Leta 1941 je bil Otterstädt v Mariboru ravnatelj Dekliške osnovni šole II. (*Mädchenhauptschule II.*), iz tega časa je ohranjenih nekaj osnutkov za šolsko delo – predvsem zemljepisni in narodopisni sestavki o Štajerski in didaktika pouka. Očitno je bil vključen v ponemčevalne procese v Mariboru, kjer je imelo šolstvo vodilno vlogo. Ohranjeni so dopisi, iz katerih je razvidno, da je bil Otterstädt v Delovni skupini za domoznanstvo (*Arbeitsgemeinschaft für Heimatkunde*), pisal je besedila in zbiral fotografije za učbenike. V besedilih se je trudil dokazovati, da je "Spodnja Štajerska" nemška. Primer takšnega osnutka za učbenik o Mariboru je ohranjen v fondu:

"Karakter mesta ob Dravi je bil vedno nemški. Preden se podamo na potepanje po mestu, si bomo ogledali nekaj zanimivih podatkov v zvezi s prebivalstvom pred 100 leti, kot jih ponuja mestna knjiga med leti 1801 in 1846. Po njenih navedbah so izvirali mariborski meščani iz:

<i>Maribor – mesto /staroselci/</i>	80
<i>Maribor – okolica</i>	16
<i>Spodnja Štajerska</i>	13
<i>ostala Štajerska</i>	54
<i>Koroška</i>	16
<i>Kranjska</i>	5
<i>Tirolska</i>	18
<i>ostala Avstrija</i>	16
<i>južna Nemčija</i>	18
<i>severna Nemčija</i>	7
<i>protektorat</i>	14
<i>Švica</i>	1
<i>in končno iz Madžarske in Hrvaške</i>	10
<i>in Italije</i>	2

Bolje se skoraj ne bi dalo dokumentirati značaja mesta na nemški jugovzhodni obrambni meji v času, ko so slavizacijski procesi zahodnih in južnih Slovanov prvič dosegli veliko politično manifestacijo v Bellhrusovi dvorani na Dunaju!"¹⁵

Vse mariborske šole so prenehale s poukom že 1. 4. 1941, takoj po izbruhu vojne, 9. 4. 1941, pa so učencem izdali letna spričevala. Nemci so po prihodu v Maribor ukiniteli vse slovenske šole in jih pozneje odprli kot izključno nemške, saj

¹³ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 1.2.4.5.

¹⁴ Mitja Ferenc: *Kočevska, izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*, Ljubljana, 1993.

¹⁵ PAM, fond Otterstädt Herbert, sig. 2.1.5.

naj bi postale centri za prevzgojo slovenskih otrok in mladine. Štiri osnovne naloge, ki so jih pri Štajerski domovinski zvezi zastavili nastajajočemu nemškemu šolstvu, so bile:

- v deželi morajo biti samo nemške šole, v katerih poteka pouk le v nemščini,
- dvojezičnega pouka ali manjšinskih šol ne sme biti,
- delo šol mora biti tesno povezano z delom organizacij Nemške mladine,
- šola naj postane središče vsega ponemčevalnega dela.

Glede na to, da je bil prvi poziv za vpis v nemške šole objavljen 30. 4. 1941, lahko sklepamo, da je Otterstädt že od vsega začetka sodeloval pri organizaciji in realizaciji šolstva v Mariboru. Ob koncu šolskega leta 1940/41 je bilo v okrožju Maribor mesto že 17 nemških šol. Junija 1941 so namesto klasične gimnazije ustanovili *Die Kernstock Oberschule*, ki se je v šolskem letu 1942/43 razdelila na *Kernstock Oberschule für Jungen* in na *Hugo Wolf Oberschule für Mädchen*. Oba zavoda sta bila realni gimnaziji z osmimi razredi.¹⁶

Nadaljnja Otterstädtova usoda

Januarja 1942 je bil Otterstädt vpoklican v nemško vojsko, žena Hilde pa je z dvoletno hčerko ostala v Mariboru. Od začetka leta 1942 pa do oktobra 1943 je ohranjena obsežna korespondenca med zakoncema, ki pa ima privaten značaj. Otterstädt je pisal najprej o vojaških vajah na Koroškem, od avgusta 1942 pa iz vzhodne fronte. Določeni deli pisem so literarno obarvani, saj jih je Otterstädt namenil prepisu v "spominsko knjigo", ki pa v fondu ni ohranjena. Oktobra 1943 se korespondenca zaključí, John Tschinkel,¹⁷ sin kočevskega Nemca in Slovenke,

ki živi v USA, mi je prijazno posredoval informacije o nadaljnji usodi Herberta Otterstäda: Leta 1943 je prišel v rusko ujetništvo, a se je 1947 vrnil k svoji družini, ki ga je čakala v Mühlenu (Seetaler Alpen). Ker se v Avstriji ni mogel zaposliti kot učitelj, se je 1948 preselil v Nemčijo. V Erksdorfu pri Marburgu na Lahni je prevzel vodstvo šole. Leta 1961 je postal šolski svetnik v okrožju Obertaunus. V Wiesbadnu pa je prevzel vodstvo pedagoškega inštituta. Umrl je 26. 11. 1963.

Iz vzajemne kataloške baze nemških knjižnic¹⁸ lahko razberemo, da je še objavljal s področja šolstva, tudi s Kočevjem se je še ukvarjal:

- *Schule von morgen : aus der Praxis ganzheitlicher Schularbeit im Kern- und Kursverfahren*, 1963
- *Gottschee, verlorene Heimat deutscher Waldbauern*, 1962
- *Bildungseinheiten für das Volksschulabschlussjahr*, 1961
- *50 Arbeits- und Übungskarten ...*, 1954
- *Schule von morgen : Aus der Praxis ganzheitlicher Schularbeit im Kern- und Kursverfahren*, 1954
- *Vom deutschen Blutsanteil in Krain 1941*
- *Gottschee : eine deutsche Volksinsel im Südosten ; eine Volkskunde in Bildern*, 1941
- *50 Arbeits- und Übungskarten für den Geschichtskurs: Mit 2 Lösungskt.*, 1920

¹⁶ Marjan Žnidarič: *Do pekla in nazaj*, Maribor, 1997.

¹⁷ Rodil se je leta 1931 v Grčaricah na Kočevskem. Njegov oče je bil kočevski Nемеc in vojni invalid, mati pa Slovenka, ki je z nezakonsko hčerko prišla v Kočevje. V tistem času se je začel v vasi razširjati nacizem in družina Tschinklovih je bila zasmehovana zaradi mame Slovenke, očeta brez noge in hčerke, ki je škilila. John, takrat še Johann, Janez ali Hans, se je kot najboljši učenec moral braniti pred očitki sošolcev, da ni čiste arijske krvi. Ko je izbruhnila druga svetovna vojna in za Kočevarje odločilni trenutek selitve, so družino le uvrstili med nemške. Skupaj z ostalimi so zapustili svoj dom, po koncu vojne pa so po travmatičnem begu pristali v Avstriji. Z 19. leti se je Johann izselil v ZDA, kjer je ob delu nadaljeval šolanje in postal inženir politehnike, kasneje pa naredil kariero v računalniški industriji.

Za vprašanje kočevskih Nemcev se je začel ponovno zanimati, ko je zgrožen opazil, da se kot njihovi predstavniki pojavljajo iste osebe, ki so jih med vojno prisilile v preselitev in so tako odgovorne za njihovo izginotje. (www.gottschee.de)

¹⁸ <http://www.gbv.de>.